

NEW YORK TIMES BESTSELLER

„MOJA NOVÁ NAJOBĽÚBENEJŠIA KNIHA VŠETKÝCH ČIAS.“ BILL GATES

STEVEN PINKER

BUĎ SVETLO

OBHAJOBA ROZUMU,
VEDY, HUMANIZMU
A POKROKU

BUĎ **SVETLO**

OBHAJOBA ROZUMU
VEDY, HUMANIZMU
A POKROKU

STEVEN
PINKER

TATRAN

Z anglického originálu Steven Pinker: ENLIGHTENMENT NOW
ktorý vyšiel vo vydavateľstve Viking, an imprint of Penguin Random House LLC.,
New York 2018,

preložili Martin Djovčoš a Igor Tyšš.

Vyšlo vo Vydavateľstve TATRAN, Bratislava 2019 ako 5215. publikácia.

Vydanie I.

Prebal a väzbu spracoval Peter Zentko

Zodpovedná redaktorka Magdaléna Borovcová

Jazykové redaktorky Katarína Vilhanová

Technická redaktorka Eva Zdražilová

Sadzba RS servis, Bratislava

Vytlačila CPI Moravia Books, Pohořelice.

www.slovtatran.sk

:: knihy pre **hodnotnejší** život

All rights reserved.

Copyright © 2018 by Steven Pinker

Translation © Martin Djovčoš, Igor Tyšš 2019

Slovak edition © Vydavateľstvo TATRAN 2019

ISBN 978-80-222-1019-5

Venujem

Harrymu Pinkerovi (1928 – 2015)

optimistovi

Solomonovi Lopezovi (2017 –)

a dvadsiatemu druhému storočiu

*Tí, čo sa v živote riadia rozumom, nechcú pre seba nič, čo by nebolo
na prospech celému ľudstvu.*

Baruch Spinoza

*Dosiahnuť môžeme všetko, čo nepopiera zákony prírody – treba len
vymyslieť ako.*

David Deutsch

OBSAH

ZOZNAM GRAFOV	13
PREDSLOV	17

PRVÁ ČASŤ: OSVIETENSTVO

PRVÁ KAPITOLA: POUŽÍVAJME VLASTNÝ ROZUM	27
DRUHÁ KAPITOLA: ENTRO, EVO, INFO	36
TRETIA KAPITOLA: HLASY PROTI OSVIETENSTVU	51

DRUHÁ ČASŤ: POKROK

ŠTVRTÁ KAPITOLA: POKROKOFÓBIA	61
PIATA KAPITOLA: ŽIVOT	77
ŠIESTA KAPITOLA: ZDRAVIE	86
SIEDMA KAPITOLA: POTRAVA	92
ÔSMA KAPITOLA: BOHATSTVO	103
DEVIATA KAPITOLA: NEROVNOSŤ	121
DESIATA KAPITOLA: ŽIVOTNÉ PROSTREDIE	146
JEDENÁSTA KAPITOLA: MIER	183
DVANÁSTA KAPITOLA: BEZPEČNOSŤ	194
TRINÁSTA KAPITOLA: TERORIZMUS	217
ŠTRNÁSTA KAPITOLA: DEMOKRACIA	225
PÄTNÁSTA KAPITOLA: ROVNAKÉ PRÁVA	239
ŠESTNÁSTA KAPITOLA: VEDOMOSTI	258
SEDEMNÁSTA KAPITOLA: KVALITA ŽIVOTA	272
OSEMŇASTA KAPITOLA: ŠŤASTIE	287

DEVÄTNÁSTA KAPITOLA: EXISTENČNÉ HROZBY	314
DVADSIATA KAPITOLA: BUDÚCNOSŤ POKROKU	345

TRETIA ČASŤ: ROZUM, VEDA A HUMANIZMUS

DVADSIATA PRVÁ KAPITOLA: ROZUM	373
DVADSIATA DRUHÁ KAPITOLA: VEDA	408
DVADSIATA TRETIA KAPITOLA: HUMANIZMUS	434
POZNÁMKY	483
POUŽITÁ LITERATÚRA	543
REGISTER	595

ZOZNAM GRAFOV

4.1: Naladenie správ, 1945 – 2010	74
5.1: Priemerná dĺžka života, 1771 – 2015	78
5.2: Detská úmrtnosť, 1751 – 2013	80
5.3: Úmrtnosť matiek, 1751 – 2013	81
5.4: Predpokladaná dĺžka života v Spojenom kráľovstve, 1701 – 2013	82
6.1: Úmrtnosť detí na infekčné choroby, 2000 – 2013	90
7.1: Kalórie, 1700 – 2013	94
7.2: Deti so zastaveným rastom, 1966 – 2014	95
7.3: Podvýživa, 1970 – 2015	95
7.4: Úmrtnosť spôsobená hladomorom, 1860 – 2016	97
8.1: Hrubý svetový produkt, 1 – 2015	105
8.2: HDP na obyvateľa, 1600 – 2015	109
8.3: Distribúcia príjmov na svete v rokoch 1800, 1975 a 2015	110
8.4: Extrémna chudoba (pomer), 1820 – 2018	111
8.5: Extrémna chudoba (počet), 1820 – 2015	112
9.1: Medzinárodná nerovnosť v rokoch 1820 – 2013	129
9.2: Svetová nerovnosť, 1820 – 2011	130
9.3: Nerovnosť v Spojenom kráľovstve a v Spojených štátoch, 1688 – 2013	131
9.4: Sociálne výdavky v krajinách OECD, 1880 – 2016	133
9.5: Rast príjmov, 1988 – 2008	136
9.6: Chudoba v Spojených štátoch, 1960 – 2016	141
10.1: Svetová populácia, jej rast v rokoch 1750 – 2015 a predpoklad vývoja do roku 2100	150
10.2: Udržateľnosť, 1955 – 2109	153
10.3: Znečistenie, spotreba energie a ekonomický rast v Spojených štátoch, 1970 – 2015	155

10.4: Odlesňovanie, 1700 – 2010	156
10.5: Ropné úniky, 1970 – 2016	157
10.6: Chránené územia, 1990 – 2014	158
10.7: Intenzita uhlíkových emisií (Eemisie CO ₂ na dolár HPD), 1820 – 2014	170
10.8: Emisie CO ₂ , 1960 – 2015	171
11.1: Vojny medzi veľmocami, 1500 – 2015	184
11.2: Vojnové obeť, 1946 – 2016	186
11.3: Zabití pri genocídach, 1956 – 2016	188
12.1: Miera vrážd, západná Európa, Spojené štáty, Mexiko, 1300 – 2015	197
12.2: Počet vrážd, 1967 – 2015	198
12.3: Smrteľné dopravné nehody, Spojené štáty, 1921 – 2015	204
12.4: Úmrtia chodcov, Spojené štáty, 1927 – 2015	206
12.5: Počet mŕtvych pri leteckých nešťastiach, 1970 – 2015	207
12.6: Smrteľné úrazy spôsobené pádom, požiarom, utopením a otravou, Spojené štáty, 1903 – 2014	208
12.7: Smrteľné pracovné úrazy, Spojené štáty, 1913 – 2015	213
12.8: Úmrtia spôsobené prírodnými katastrofami, 1900 – 2015	214
12.9: Počet úmrtí po zásahu bleskom, Spojené štáty, 1900 – 2015	215
13.1: Úmrtia v dôsledku teroristického útoku, 1970 – 2015	220
14.1: Demokracia verzus autokracia, 1800 – 2015	228
14.2: Ľudské práva, 1949 – 2014	234
14.3: Rušenie trestu smrti, 1863 – 2016	235
14.4: Popravy, Spojené štáty, 1780 – 2016	237
15.1: Rasistické, sexistické a homofóbne názory, Spojené štáty, 1987 – 2012	241
15.2: Vyhľadávanie rasistických, sexistických a homofóbnych slov na internete, Spojené štáty, 2004 – 2017	243
15.3: Zločiny z nenávisťi, Spojené štáty, 1996 – 2015	245
15.4: Znásilnenia a domáce násilie, Spojené štáty, 1993 – 2014	246
15.5: Dekriminalizácia homosexuality, 1791 – 2016	248
15.6: Vývoj liberálnych hodnôt v čase a generáciách, rozvinuté krajiny, 1980 – 2005	251
15.7: Liberálne hodnoty v čase (extrapolované), svetové kultúrne zóny, 1960 – 2006	252
15.8: Viktimizácia detí, Spojené štáty, 1993 – 2012	254
15.9: Detská práca, 1850 – 2012	256
16.1: Gramotnosť, 1475 – 2010	261
16.2: Základné vzdelanie, 1820 – 2010	262

16.3: Dĺžka vzdelávania, 1870 – 2010	263
16.4: Gramotnosť dievčat, 1750 – 2014	264
16.5: Nárast IQ, 1909 – 2013	266
16.6: Globálny blahobyť, 1820 – 2015	270
17.1: Pracovný čas, západná Európa a Spojené štáty, 1870 – 2000	274
17.2: Dôchodok, Spojené štáty, 1880 – 2010	275
17.3: Inžinierske siete, spotrebiče a domáce práce, Spojené štáty, 1900 – 2105	277
17.4: Cena svetla, Anglicko, 1300 – 2006	278
17.5: Výdavky na nevyhnutné potreby, Spojené štáty, 1929–2016	280
17.6: Voľný čas, Spojené štáty, 1965 – 2015	281
17.7: Náklady na leteckú dopravu, Spojené štáty, 1979 – 2015	283
17.8: Medzinárodný turizmus, 1995 – 2015	284
18.1: Spokojnosť so životom a príjem, 2006	294
18.2: Osamelosť, americkí študenti, 1978 – 2011	301
18.3: Samovraždy, Anglicko, Švajčiarsko a Spojené štáty, 1860 – 2014	304
18.4: Šťastie a zaujímavý život, Spojené štáty, 1972 – 2016	313
19.1: Jadrové zbrane, 1914 – 2015	341
20.1: Podpora populistov medzi generáciami, 2016	365

PREDSLOV

Koniec druhého desaťročia tretieho milénia nie je čas, ktorý by prial pochvalným rečiam o rýchlom pokroku a snahám objasniť jeho príčiny. Keď píšem tieto riadky, krajinu, v ktorej žijem, vedú ľudia, čo dnešný svet vidia len v čiernych farbách. V Spojených štátoch sú vraj „matky a deti uväznené v chudobe... vzdelávací systém je síce zaplavený peniazmi, no zanecháva našich mladých a šikovných študentov bez vedomostí ... a kriminalita, gangy a drogy už okradli krajinu o veľa životov“. Podľa týchto skeptikov je Amerika „doslova vo vojne“, ktorá sa „šíri a metastázuje ako nádor“. Za bezútešný stav vecí verejných vraj môže „globálna elita“, ktorá pomohla rozložiť „duševné a morálne základy kresťanstva“.¹

Touto knihou chcem ukázať, že jednoznačne negatívne hodnotenie súčasného sveta je mylné, a tiež vysvetliť prečo. A nemám na mysli drobný omyl, ale obrovský – asi taký, ako presvedčenie, že Zem je plochá. Omyl, pri ktorom ste jednoznačne a úplne mimo. Táto kniha však nie je o štyridsiatom piatom prezidentovi Spojených štátov ani o ľuďoch, ktorých rady počúva. Rozhodol som sa ju napísať už niekoľko rokov pred tým, ako Donald Trump ohlásil svoju kandidatúru, a nádejam sa, že jej posolstvo prežije jeho vládu. Trumpovo víťazstvo vo voľbách má hlbšie korene. Zrodilo sa z myšlienok, ktoré dominujú v debatách intelektuálov i bežných ľudí naprieč celým politickým spektrom. Ľudia pozerajú na smerovanie sveta skepticky, nedôverujú inštitúciám modernity a v ničom okrem náboženstva nevidia vyšší zmysel. Predstavím vám iný pohľad na svet. Taký, ktorý vychádza z empirických faktov a stojí na ideáloch osvietenstva: rozum, vede, humanizme a viere v pokrok. Azda vám dokážem, že tieto ideály sú večné a že nikdy predtým ich ľudská spoločnosť nepotrebovala viac ako teraz.

Sociológ Robert Merton označil súbor základných mravných noriem skratkou KUDOS a zaradil medzi ne komunizmus, univerzalizmus, dezinteresanosť a organizovaný skepticizmus.² Anglickým slovom „kudos“ vyjadrujeme ľuďom vďaka a zásluhy. Zaslúži si ich mnoho vedcov, ktorí mi bez váhania poskytli výsledky svojich výskumov a na všetky moje otázky odpovedali najlepšie, ako vedeli, a najrýchlejšie, ako mohli. Prvý z nich je Max Roser. Na jeho webovú stránku *Our World in Data* (Náš svet v údajoch) som neraz hľadel v nemom úžase. Maxovi, stále ochotnému pomôcť, ďakujem za jeho užitočné poznámky a za to, že mi poskytol údaje, bez ktorých by druhá časť tejto knihy, kde objasňujem pokrok, možno ani nebola vznikla. Ďakujem aj Mariánovi Tupému, šéfovi webu *HumanProgress*, a Olovi a Hansovi Roslingovcom, ktorí založili server *Gapminder*. Slovanmi neviem vyjadriť, ako veľmi mi obidva tieto zdroje pomohli pochopiť stav sveta. Hans Rosling dokázal inšpirovať ľudí okolo seba. Jeho smrť v roku 2017 bola tragédiou pre všetkých, čo veria v rozum, vedu, humanizmus a pokrok.

A všetkým ďalším dátovým vedcom ďakujem za ich trpezlivosť a ich pracoviskám za to, že pomáhajú zhromažďovať a uchovávať údaje. Patria medzi nich Karlyn Bowmanová a Daniel Cox (Public Religion Research Institute), Tamar Epnerová (Social Progress Imperative), Christopher Fariss, Chelsea Follettová (*HumanProgress*), Andrew Gelman, Yair Ghitza, April Ingramová (Science Heroes), Jill Janochová (Bureau of Labor Statistics), Gayle Kelchová (US Fire Administration/FEMA), Alaina Koloshová (National Safety Council), Kalev Leetaru (Global Database of Events, Language, and Tone), Monty Marshall (Polity Project), Bruce Meyer, Branko Milanović (Svetová banka), Robert Muggah (Homicide Monitor), Pippa Norrisová (World Values Survey), Thomas Olshanski (US Fire Administration/ FEMA), Amy Pearceová (Science Heroes), Mark Perry, Therese Petterssonová (Uppsala Conflict Data Program), Leandro Prados de la Escosura, Steven Radelet, Auke Rijpma (OECD Clio Infra), Hannah Ritchieová (*Our World in Data*), Seth Stephens-Davidowitz (Google Trends), James X. Sullivan, Sam Taub (Uppsala Conflict Data Program), Kyla Thomasová, Jennifer Trumanová (Bureau of Justice Statistics), Jean Twenge, Bas van Leeuwen (OECD Clio Infra), Carlos Vilalta, Christian Welzel (World Values Survey), Justin Wolfers a Billy Woodward (Science Heroes).

David Deutsch, Rebecca Newbergerová Goldsteinová, Kevin Kelly, John Mueller, Roslyn Pinkerová, Max Roser a Bruce Schneier si prečítali celý rukopis a ich názory prispeli k vylepšeniu obsahu knihy, za čo som im nesmierne vďačný. Zvýšiť jej kvalitu pomohli aj ďalší odborníci,

ktorí si ochotne prečítali niektoré kapitoly a vybrané časti. Za to ďakujem Scottovi Aaronsonovi, Lede Cosmidesovej, A. C. Graylingovi, Joshuovi Greenovi, Césarovi Hidalgoví, Jodie Jacksonovej, Lawrenceovi Kraussovi, Brankovi Milanovičovi, Robertovi Muggahovi, Jasonovi Nemirovovi, Matthewovi Nockovi, Tedovi Nordhausovi, Anthonymu Pagdenovi, Robertovi Pinkerovi, Susan Pinkerovej, Stevenovi Radeletovi, Peterovi Scoblicovi, Martinovi Seligmanovi, Michaelovi Shellenberge-
rovi a Christianovi Welzelovi.

Ani priateľom či kolegom som nedal pokoj so zvedavými otázkami a mnohí mi poskytli cenné rady. Ďakujem najmä Charleen Adamsovej, Rosalind Ardenovej, Andrewovi Balmfordovi, Nicolasovi Baumardovi, Brianovi Boutwellovi, Stewartovi Brandovi, Davidovi Byrneovi, Richardovi Dawkinsovi, Danielovi Dennettovi, Greggovi Easterbrookovi, Emily-Rose Eastopovej, Nilsovi Petterovi Gleditschovi, Jennifer Jacqueto-
tovej, Barrymu Latzerovi, Markovi Lillovi, Karen Longovej, Andrewovi Mackovi, Michaelovi McCulloughovi, Heinerovi Rindermannovi, Jimovi Rossimu, Scottovi Saganovi, Sally Satelovi a Michaelovi Shermerovi. Mimoriadne vďačný som aj svojim kolegom na Harvardovej univerzite, a to najmä Mahzarin Banajiovej, Mercè Crosasovej, Jamesovi Engellovi, Danielovi Gilbertovi, Richardovi McNallymu, Kathryn Sikinkovej a Lawrenceovi Summersovi.

Ďakujem tiež Rhee Howardovej a Luz Lopezovej za to, že hrdinsky zhromažďovali údaje, analyzovali ich a zaznamenávali do grafov. Keehupovi Yongovi som zviazaný za viacero regresných analýz. Moju vďaku si tiež zaslúži Ilavenil Subbiahová za úpravu a zjednotenie grafov a tiež za výstižné poznámky k forme i obsahu kníh.

Za pomoc ďakujem aj redaktorom textu Wendy Wolfovej a Thomasovi Pennovi a môjmu literárnemu agentovi Johnovi Brockmanovi za to, že mi radili a neúnavne ma pri práci podporovali. Katya Riceová korigovala už osem mojich kníh, no stále sa od nej mám čo učiť. Spolupráca s ňou mne a najmä mojim textom nesmierne pomáha.

So slovami vďaky nemôžem zabudnúť na svoju rodinu: Roslyn, Susan, Martin, Eva, Carlo, Eric, Robert, Kris, Jack, David, Yael, Solomon, Danielle. Predovšetkým však ďakujem Rebecce, len vďaka nej a spolu s ňou som mohol plne oceniť ideály osvietenstva.

PRVÁ ČASŤ
OSVIETENSTVO

Triezve uvažovanie, ktoré prinieslo osemnásťte storočie, ako aj to, že pochopilo ľudské utrpenie a nezabúdalo pritom na potreby vyplývajúce z ľudskej prirodzenosti – to všetko pôsobí ako ozdravujúci morálny kúpeľ.

Alfred North Whitehead

Už niekoľko desaťročí sa vo svojich prednáškach po celom svete venujem témam, ako sú jazyk, fungovanie ľudskej mysle a špecifiká ľudskej prirodzenosti. A často na nich dostávam veľmi podivné otázky, napríklad: Ktorý jazyk je najlepší? Majú ustrice a lastúry vedomie? Kedy si budeme môcť vedomie nahráť na internet? Je obezita formou násilia?

Spomínam si na otázku študentky, ktorú mi položila po prednáške, v ktorej som hovoril, že v súčasnosti sa vedci zhodli na tom, že duševný život vzniká v dôsledku pravidelných činností v mozgovom tkanive. Študentka sa prihlásila a spýtala sa:

„Prečo mám žiť?“

Pýtala sa úprimne a z tónu jej hlasu bolo jasné, že neuvažuje o samovražde ani sa nepokúša o sarkazmus. Naozaj sa zaujímala, kde hľadať zmysel života, ak moderná veda spochybňuje tradičné náboženské predstavy o nesmrtnosti duše. Som presvedčený, že hlúpe otázky nejestvujú, preto som sa snažil odpovedať čo najúprimnejšie. Aj mňa samého však hĺbka mojej ad hoc odpovede prekvapila. Dodnes si pamätám, čo som jej odpovedal. Samozrejme, berte ohľad na spomienkový optimizmus intelektuála, veď po vojne je každý generál. V každom prípade som však povedal niečo v tomto zmysle:

Už to, že sa na zmysel života pýtate, je dôkaz, že sa snažíte svoje presvedčenia a názory rozumne odôvodniť. Teda, že sa spoliehate na svoj rozum, ktorý by vám mal pomôcť odhaliť a obhájiť si, čo je pre vás dôležité. A dôvodov na život sa nájde neúrekom.

Ste cítiaca bytosť, a preto dokážete prežívať blaho a šťastie. Tým, že sa učíte a konfrontujete svoje názory s inými, zlepšujete si svoju schopnosť myslieť. Vďaka prírodným vedám môžete lepšie pochopiť prírodu a jej zákony a vďaka humanitným vedám a umeniu zase človeka a jeho vnútorný svet. Rovnako môžete naplno využívať schopnosť pociťovať radosti

a pôžitky, čo sú senzorické pocity, ktoré vašim predkom umožnili zvíťaziť v prírodnom výbere, a teda viedli až k vašej existencii. Môžete sa tešiť z krásy a bohatstva našej prírody a tiež kultúry. Ste výsledkom miliárd rokov života prežívajúceho v neustálej zmene a k jeho pokračovaniu môžete svojou troškou prispieť vy sama. Zdedili ste aj schopnosť *súcitiť*, čiže dokážete mať rada, milovať, uznávať svojich blízkych a správať sa k nim láskavo. Vďaka tomuto daru od svojich predkov si môžete prejavovať láskavosť a lásku s priateľmi, rodinou aj spolupracovníkmi.

Rozum vám pritom pomáha pochopiť, že takého pocity neprežívate len vy sama, a tak viete, že aj iní potrebujú také podmienky, aké očakávate pre seba. K blahu iných cítiacich bytostí môžete prispieť tým, že sa pričinite o pozdvihnutie života rozširovaním zdravotnej starostlivosti, vedomostí, slobody, bezpečnosti, krásy a mieru. Dejiny ľudského rodu ukazujú, že keď človek dokáže súcitiť s inými a svojou šikovnosťou prispeje k zlepšeniu životných podmienok svojho okolia, ľudstvo ako celok sa posunie ďalej. Aj vy teda môžete prispieť k pokroku všetkých.

Profesori kognitívnych vied nemajú v náplni práce vysvetľovať študentom zmysel života. Ani ja by som veru nemal tú drzosť pokúsiť sa niečo také objasniť, ak by moje vysvetlenie malo vychádzať iba z mojich znalostí úzkeho odboru, ktorému sa venujem, či z môjho obmedzeného prehľadu. Keď som však otázku od študentky dostal, rozhodol som v odpovedi pretlmočiť názory a hodnoty, ktoré sa formovali pred vyše dvesto rokmi a ktoré sú v súčasnosti podľa mňa dôležitejšie než kedykoľvek predtým. Rozhodol som odpovedať v zhode s ideálmi osvietenstva.

Osvietenská viera, že používaním rozumu a súcitu prispejeme k zlepšeniu podmienok ľudského života, sa dnes môže zdať ako banálny staromódny prežitok. Túto knihu som začal písať, keď som si uvedomil, že to tak rozhodne nie je. Práve dnes, viac ako inokedy, musíme ideály rozumu, vedy, humanizmu a pokroku presvedčivo obhajovať. Myšlienky a dary osvietenstva považujeme za samozrejmé. Veríme, že dnes narodené deti sa dožijú prinajmenšom osemdesiatky; čakáme, že v obchodoch bude stále dosť potravín; že nám po otvorení kohútika potečie na ruky čistá voda a mávnutím ruky sa zbavíme odpadu; že budeme mať lieky, čo nás zbavia bolestivej infekcie; sme presvedčení, že našich synov neodvedú do vojny a že sa naše dcéry budú môcť bez strachu prechádzať po uliciach; veríme, že neskončíme vo väzení alebo na popraviske, keď si dovoľíme kritizovať mocných; čakáme, že budeme mať priam na dosah prstov vedomosti a kultúru celého sveta. Všetko, čo som vymenoval, sú však výdobytky ľudského rozumu a snaženia, a nie právo dané od večnosti. Viacerí čitatelia tejto knihy si isto spomenú, že ani nie tak dávno

boli vojna, nedostatok, nevzdelanosť a smrteľné nebezpečenstvo bežnou súčasťou života – a, žiaľ, v mnohých častiach sveta tento neutešený stav stále trvá. Ak si uvedomíme, že by sa životy ľudí mohli opäť vrátiť do týchto primitívnejších podmienok, pochopíme, že ignorovaním a nedoceňovaním vymožeností osvietenstva škodíme vlastne sami sebe.

Je to už pár rokov, čo som študentke odpovedal na otázku o zmysle živote. Teraz však čoraz častejšie pri rôznych príležitostiach objasňujem ideály osvietenstva (konkrétne napríklad myšlienky humanizmu, otvorenej spoločnosti, kozmopolitizmu a klasického liberalizmu). A nielen preto, že mi chodia e-maily s otázkami podobnými tej, čo položila oná mladá dáma. („Dobrý deň, pán profesor, čo by ste poradili človeku, ktorý prijal vaše myšlienky o ľudskej prirodzenosti a sám seba vidí len ako obyčajný zhluk atómov? Stroj s obmedzenou inteligenciou, čo vznikol zo sebeckých génov a obýva konkrétny časopriestor?“) Nedoceňovanie hodnoty a zmyslu pokroku prináša so sebou horšie prejavy, než je existenciálna neistota. Ľudia, čo nedoceňujú osvietenstvo, si často predstavujú vážiť inštitúcie, ktoré sa zrodili z jeho myšlienok a ktoré dodnes zabezpečujú pokrok v mnohých oblastiach ľudského života. Mám na mysli také javy, ako sú demokratické štátne zriadenie či medzinárodné organizácie. Namiesto dôvery v inštitúcie pokroku hľadajú potom ľudia istoty v prekonaných myšlienkových systémoch.

Ideály osvietenstva sú produkt ľudského rozumu. Ako také sa ustavične dostávajú do konfliktu so živelnými prejavmi ľudskej povahy, medzi ktoré patria vernosť kmeňu, vôľa podriať sa autoritám, viera v mágiu či tendencia zvalovať vinu za vlastné neúspechy na iných. Príklady ponúka už naša súčasnosť. V druhom desaťročí dvadsiateho prvého storočia sme boli svedkami vzostupu politických hnutí, ktorých predstavitelia opisujú vlastné štáty ako obeť pekelných síl, ktoré im hrozia úplným zničením. Proti týmto nástrahám môže úbohých ľudí ochrániť iba silný vodca, ktorý chod dejín zvráti tým, že krajinu navráti do dôb minulých, do dôb, keď ešte bola veľkou. Takéto spiatocnícke politické hnutia ťažšia pritom aj zo svojich najzarytejších protivníkov. Aj tí totiž vyhlasujú, že inštitúcie modernity zlyhali a že sa prehlbuje spoločenská kríza. Je to smutný pohľad: Spiatocníci i zdanliví progresívci sú vo svojej svätej zaslepenosti presvedčení, že svitne na lepšie časy, keď sa im podarí zrútiť piliere moderného sveta. Medzi ľuďmi, ktorých názory rezonujú v médiách, takmer nenájdete takých, čo by problémy sveta videli ako súčasť cesty ľudského a spoločenského pokroku, ako niečo, čo musíme prekonať, aby sme sa dostali ďalej.

Ak som vás ešte nepresvedčil, že zo všetkých síl treba obhajovať ideály osvietenského humanizmu, zamyslite sa nad názormi Shiraza Mahera,

odborníka na radikálny islamizmus. Zdá sa mi, že západným krajinám stanovil pomerne presnú diagnózu: „Akoby sa Západ hanbil za vlastné hodnoty – netrúfa si prihlásiť sa ku klasickému liberalizmu. Akoby sme si neboli istí hodnotou vlastných hodnôt. Cítíme sa pri nich nesvoji,“ dodáva a porovnáva túto skepsu s plamenným presvedčením Islamského štátu, ktorého bojovníci „presne vedia, za čo bojujú“, a táto ich istota je „neuveriteľne príťažlivá“. Maher pritom veľmi dobre vie, o čom hovorí – kedysi totiž šéfoval regionálnej štruktúre islamistickej skupiny Hizb ut-Tahrir.¹

Ekonom Friedrich Hayek sa v roku 1960 zamýšľal nad osudom liberalizmu. Bolo to krátko po tom, čo táto ideológia prešla dovedy najťažšou skúškou. Okrem iného povedal: „Na to, aby osvedčené pravdy aj naďalej prežili v myšlienkach mladých intelektuálov, je potrebné o nich hovoriť modernejším jazykom a pojmoslovím.“ (Keď Hayek nechtiac odkazuje iba na *intelektuálov* v mužskom rode, nepriamo tým vlastne dokazuje nutnosť nového, modernejšieho jazyka.) „Často sa totiž aj tie najúčinné výrazy časom a používaním natolko osúchajú, že stratia svoj presný význam. Koncepty, ktoré tieto pojmy reprezentujú, neprestávajú platiť, len slová už nemajú silu sprostredkovať aj naďalej aktuálne myšlienky.“²

V tejto knihe chcem preto nanovo predstaviť ideály osvietenstva jazykom dvadsiateho prvého storočia. V prvom rade sa pokúsím objasniť základné črty chápania človeka vo svetle najnovších vedeckých objavov – čiže sa pozrieme na to, kto sme, odkiaľ prichádzame, s akými zásadnými problémami sa práve boríme a ako by sme ich mohli spoločnými silami vyriešiť. Podstatná časť knihy sa však venuje obhajobe osvietenstva metódou, ktorú považujem za základ vedy dvadsiateho prvého storočia – použitím obrovského množstva dát. Vhodnosť osvietenských ideálov sa pokúsím dokázať empiricky, vďaka čomu bude jasné, že osvietenstvo nebolo len rojčením idealistov osemnásteho storočia. Osvietenstvo prinieslo reálne výsledky – a je škoda, že sa o nich tak málo hovorí. Osvietenstvo na mnohých frontoch zvíťazilo, no z jeho víťazstva sme sa, ako sa zdá, príliš netešili. Azda preto sme nedokázali oceniť ani jeho základné ideály, čiže rozum, vedu a humanizmus. Kiežby dnešní intelektuáli aspoň uznali výsledky osvietenstva – stačí aj bez fanfár. No oni sa často správajú presne opačne: k rozumu, vede a humanizmu sa stavajú nanajvyššou vážne, dívajú sa na ne skepticky a mnohí nimi dokonca opovrhujú. Pokúsím sa však dokázať, že ak osvietenstvo kriticky doceníme, uvedomíme si, že za jeho ideály sa oplatí bojovať aj dnes, pretože nás môžu inšpirovať a povzniesť. Slovom, osvietenstvo nám môže ukázať, ako máme žiť.